

LES MOTADES DE FRAGA

Josep GALAN I CASTAÑ

Dins del concepte de «*motada*» estan inclosos els altres sinònims de «*renom*», «*nom de casa*», «*nom de família*», o «*malnom*», ja que, malgrat indicar nom afegit, llinatge o sentit despectiu o burlesc, al capdavall comparteixen part del seu significat. Del treball de camp ha eixit un recull de 649 noms de casa, dels quals, a l'hora de la veritat, n'he rebutjat 108 fins a arribar als 541 perquè no respectaven el criteri personal que em vaig plantejar que els hagués portat el jaió i aquest fos ja difunt.

A més del treball en si, he intentat combatre la tradicional idea que les motades naixien per qualsevol causa... i així continuaven. Estadísticament queda demostrat que la major part es deriven de dades de tota la vida, en especial, dels noms i cognoms, que, entre ells dos sols, abasten el 56 % de la totalitat.

He escoltat l'opinió de gairebé totes les famílies de la ciutat i les he recollit incloent-hi les diferents versions que, a voltes, se m'han donat. Cal dir que, sistemàticament, vaig posar en dubte la certesa de la versió familiar d'una manera premeditada que em va dur a la recerca de altres possibles orígens en els arxius municipals de Fraga. En algun cas he acceptat la versió familiar a la primera per lògic i aclaridor.

M'he centrat també, i especialment, en aquelles el significat de les quals romanien desconegut o fosc i, normalment, al treball d'arxiu hi he trobat una explicació. En alguns casos no l'he trobada, però l'explicació lingüístico-etimològica ha estat correcta. Altres casos la deducció lògica del significat ha estat molt més versemblant que la oferida per la família.

Aquestes estadístiques demostren l'origen no concret ni puntual sinó durader de les motades:

- Les motades basades en noms representen el 27,1 %.
- Les motades basades en cognoms, el 29,2 %.
- Les motades basades en oficis, el 15,2 %.
- Les motades basades en trets físics, el 8,6 %.
- Les motades basades en pobles d'origen, el 5,4 %.
- Les motades basades en el caràcter, el 4 %.
- Les motades basades en aficions, el 2 %.
- Les motades basades en l'endrec personal, el 0,8 %.

—Les motades basades en topònims, el 0,7 %.

—Les motades basades en fets puntuals, el 7 %.

Els mecanismes de transformació d'un renom intel·ligible en un altre intel·ligible té una sèrie de regles, sovint derivades del llenguatge infantil. D'una manera pràcticament exhaustiva les exposo seguidament:

a) **Pèrdua de la primera o segona síl·laba inicial:** Lero / Valero, Varó / Salvador, Quel / Miquel, Moneta / Ramoneta, Munda / Remunda, Narda / Bernarda, Varisto / Evaristo, Sabeleto / Isabeleto, Quico / Francisco, Ratona / Montserratona, Pèrsio / Lupercio, Pona / Josepona...

b) **Desaparició dels diftongs:** Xila / Cecília, Xela / Cèlia, Taco / Eustaquio...

c) **Assimilació de la penúltima consonant a l'última:** Manolo / Lolo, Lilo / Camilo, Xalamer / Xamamé...

d) **Transformació de «s» o «c» en «x»:** Xila / Cecília, Xela / Cèlia, Xivirina / Severina, Xolita / Sol(edad)...

e) **Pèrdua de síl·labes interiors o contraccions:** Lifonso / Ildefonso, Mantona / Maria Antona, Malena / Magdalena, Frasquet / Francisquet...

f) **Pèrdua de consonant final de síl·laba:** Cutoio / Custodio, Veturiana / Victoria-na, Fanyigo / Francisco...

g) **Regressions, falses o no:** Nacro / Anacreto, Jorno / Jornet, Pantorro / Pantorrilla...

h) **Masculinitzacions:** Ano / Anna, Rito / Margarito, Rora / Aurora, Esperanço / Esperança, Teulerio / Teuleria, Boiro / Boira...

i) **Assimilacions de vocals:** Valaro / Valeret (<Valaret), Oioi / Aloï, Xivirina / Severina...

j) **Dissimilacions:** Ratetè / Requetè, Miteia / Emetèria...

k) **Transformació d' /l/ en /u/:** Rau / Ral, Causina / Calsina, Villaubo / Villalba...

l) **Transformació d' /u/ en /o/, sistemàticament, davant d' /i/:** Pobillo / Pobill, Boïlo / Buil, Topinaire / Tupinaire...

m) **Transformació d' /u/ en /v/:** Palavo / Palau, Gravo / Grau, Biavo / Biau, Jovo / Jou, Serravo / Sarrau...

n) **Pèrdua de la consonant en els grups consonant + semiconsonant:** Cutoio / Custodio, Toia / Victòria, Miteia / Emetèria...

ny) **Existència de l' /o/ final indicativa de família:** Jovero / Jover, Ginero / Giner, Cosasso / Nicolàs, Putxo / Puig-Puch...

o) **Transformació de /b/ en /m/:** Melinguero / Berenguer, Menaixo / Vinaixa, Mandúria / Bandúria...

MOTADES DE LA CIUTAT DE FRAGA DERIVADES DE NOMS I COGNOMS

AFUMAT / FUMAT

ALADRÉN

D' Aladrén, cognom d'una antiga família d'origen saragossà.

ALEJOS

Del nom castellà Alejo.

ALFERIS

Procedent, segons la família, d'un suposat i desconegut avantpassat militar o, més probablement, d'un cognom —*Alferis*— existent per alguns pobles dels voltants.

AMPLE

ANDA

Un avantpassat, sempre algú ballava, tocava palmes dient: «*Anda...! Anda...!*». L'any 1834 en el cens parroquial figura el veí Antonio Navarro **Anda**. Els actuals portadors encara duen de primer cognom... Anda!

ANDALÚS

ANDREVET

La família afirma que un berjaio es deia Andreu.

ANETA

La família manifesta que els ve d'una avantpassada anomenada Anna.

ANO

Masculinització d' «Anna», segons testimoni de la família portadora.

ARNONO

Es deriva del cognom Arnó, viu a la ciutat.

BAGERGO, -A

Possiblement derivat directament o indirecta del nom Bagerque, vileta de la Vall d'Aran.

BAGET

Originat en Joan Baget i Pàmies, militar lleidatà, heroi de la Guerra de la Independència, segons fonts familiars. No obstant, el cognom Baget, en l'actualitat totalment desaparegut a la vila, hi va ser, el segle passat abundantíssim.

BALLOBARO / —A

BARADA / BARAO / BARADET

L'Arxiu Municipal testimonia l'existència del cognom Barada el segle XIX. Avui no en queda ni un sol que el dugui com a cognom. Els últims portadors eren totes dones.

BARRUSCOLA / -O

BASSURA

BASTER, -A

BATANERO, -A

BELANA, -O

El nom d'Isabel Ana el portaren diferents dones al llarg del segle XIX.

BENAVENTURAT

BEP

Apareix en «Les Cançons de la nostra gent», recull de cançons de la vila de Fraga editat per la Diputació General d'Aragó.

BESSONA, -ONO

BIGORRA, -O

El cognom Bigorra apareix diverses vegades al llarg del segle XIX.

BLAS / BLASET / BLASA

Aquest nom el portava un berjaio — «*o més entallà*» —.

BOÏLO, -A

En l'Arxiu Municipal apareixen diversos Buils i Boils el segle passat.

BOIRO, -A

Del cognom Laboira, segons testimoni de la mateixa família.

BOIXO, -A

Uns Boixos l'atribueixen a que portaven boix del Pla de Dins i altres confirmen que la jaia encara el duia de cognom.

BONICO, -A

BORRAINES

BORRASCA

La família pensa en un possible avantpassat a qui agradava la tabola, la gresca. Molt possiblement, caldria relacionar-lo amb el cognom Borràs, existent a la nostra vila.

BOTERO, -A

BOTIFARRA

BOVERA, -O

La versió familiar apunta a la cria de bous com a origen del renom; no obstant, per una banda, en l'Arxiu Municipal apareix —una vegada—, al segle XIX el cognom **Bovera**, per altra, podria referir-se a l'ofici de treballar la bova i, amb més probabilitats, assenyalaria la localitat de **Bovera**, a la província de Lleida com la font natural.

BRIO, -A

Fa referència al cognom **Bria**, existent temps enrera i avui desaparegut totalment.

BRUIXOT

BRUNO

Al jaio el batejaren com **Bruno Satorres Labrador**.

BUFAVELES

BURBALLA

En el llinatge **Burballa**, encara existent a la vila, rau el seu origen.

BUSSONA, -O

La família el relaciona amb un petita finestra semblant a un «*bussó*» —bústia—. El llinatge **Bussón / Busón** està constatat des del segle XV fins al segle XIX.

BUTLLETER, -ERA

CABALLÉ, -ERA

Aquest cognom —encara viu— s'estén des del segle XV fins al XX.

CABISCOL

A mitjans del segle passat encara està recollit l'ofici de **cabiscol** i la persona que l'exerceix. També el trobem a Lleida, com cognom, a l'actualitat.

CABÒS

Cognom ben arrelat que, en certs casos, ha derivat en nom de família.

CABRERO, -A

Del cognom **Cabrera**, abundant al municipi.

CACOBO, -A

Assimilació del nom **Jacobo**.

CADETE

CAFÉ MARIANET

Assenyala el nom del propietari.

CAFETERES

CAGAMISSES

CAGANDANDO

CAGUERA

CALÀNIA

La família recorre al conegut ocell — «*calàndria*»—. Jo l'atribuïria a una regressió del cognom Calandín —s. XIX—: *Calandín* > *Calandina* > *Calàndia* > *Calània*.

CALAVERO, -A

El llinatge **Calavera** existeix a la nostra vila des de l'Edat Mitjana. Avui encara abunda a la veïna Penyalba.

CALDERER, -ERA

CALISTRO, -A

El nom del jaio dels actuals portadors —Calixto— va donar lloc al renom.

CALVÍS

Abunden els Calvissos a Lleida.

CAMARASA

CAMILO (HOSTAL DE...)

Nom de l'amo de l'hostal.

CAMPANERO

CANALDA

Nom de família de casa gran, avui desapareguda.

CANISSAIRE, -A

CANTADOR, -A

CANTERO, -A

La jaia encara porta **Canté** de cognom.

CAP D'ALLS

CAP DE LLANA

CAPARRO / CAPARRA / CAPARRET

CAPELLAN, -ANA

CAPUTXINS

CAPUTXO, -A

CARAGOL

CARBONERO, -A

CARDELA

CARLETS

Diminutiu de Carles

CARLICOS

Diminutiu —aragonès— de Carlos.

CARLONS

Diminutiu de Carles

CARMONA

Encara hi ha famílies amb el cognom **Carmona**.

CARRANYO, -A

CARRASSINA

CARTERET, -ETA

CASERA

CASILLERO, -A

CASIMODO

Possiblement del nom propi masculí Quasimodo.

CASPOLÍ, -INA

CASSOLA

CASTANYERO, -A

CASTANYO, -A

Del cognom Castany, molt estès pel municipi.

CASTELL

CASTELLÀ

CATALÀ

CATARRO, -A

Possiblement una regressió de Catarina / Catarrina.

CATXAP / CATXAPA / CATXAPO

CAUSINO

Del cognom Calsina.

CIPRIANO

Nom propi de persona.

CIEGUET

CÍLIA

Forma abreujada de Cecília.

CINTET

Evidentment, de Jacinto > Jacintet

CIRERETA

Ca Cirera o Sirera va ser casa gran al segle XV. El cognom abunda per Lleida i província.

CITRA

CLAVEROL

L'Arxiu Municipal constata, l'any 1859, l'últim Claverol: Joaquín Aguilar Claverol

CLOCO, -A

COA / COO / COET

COCO / COCA

Podria ben bé derivar, per regressió, de Coquina < Juaquina, o procedir de Jordi > Coqui, o Roque > Coque.

CODINO, -A

De Codines n'hi ha pel municipi.

COLASSO, -A

Procediria directament del nom Nicolàs / Colàs o bé a través de l'abundant cognom Nicolàs.

COLEANA, -O

COLICÀRPIA

Assimilació de Policàrpia.

COLO / COLET / COL / COLINO

Podria derivar-se de Pasqualet > Pascolet > Colet.

COLORES

COLLONA / COLLONETA

COMARE

COMARET

COMAROT, -OTA

COMEDIANTA

CONILL, -A

CONQUERES

Antic nom de família gran de la vila, avui desaparegut.

CONTRIBUCIÓ

COQUINA, COQUÍ

De Juaquina, confirmat pels portadors.

COQUIS

Registrat com a cognom durant el segle XVII

CORASSON

CORDERO

CORITO, -A

Diminutiu de Cora que, a la seua vegada, pot procedir de Corazón o de Misericòrdia.

CORNETA

CORRENDERO, -A

CORRETGES

COSCÓ / COSCONO

Aquest cognom està estés per tota Catalunya: la motada es derivaria del cognom o, directament, del topònim.

COSTELLA

COTA

Front a la versió familiar, apareixen els cognoms Cot i Cots a la vila.

COTANA

Cognom esdevingut motada que apareix només al *Cançoner*.

COTÒQUIA

A Mequinensa tenen per patrona Santa **Agatòclia**, d'on procedeix el renom.

COTXERO, -A

CRISTINO, -A

Del nom propi de dona Cristina.

CUBERO / CUBERET

CUCASSA

Forma augmentativa de Cuco o Cuca.

CUCO / CUCA

Pot procedir de qualsevol dels nombrosos noms que, en castellà, acaben en el morfema *—uco*, *—uca*: Pilar, Francisca... etc.

CUELLO

A la província d'Osca, a cada poble és present el cognom Cuello. A Fraga, no. En canvi si hi trobem un Puello (Pueyo?) del que procediria... tenint en compte que les dues úniques paraules portadores de la síl·laba *pue—*, es pronuncien *—cue: cuesto* < puesto, *después* < después, **Cuello** < **Puello**

CUL ROGET

CULET, -A

Podria procedir de Pascualet / Pascalet. De fet, en pobles del voltant, existeix el renom **Pacula** < **Paculeta** < **Pasqualeta**.

CURIÓS, -A

CURRO, -A

CUTOIO, -A

Del nom propi de persona Custòdio / Custòdia.

DIOS / DIOSA

El cognom de Dios abunda a la nostra ciutat.

DITS GROSSOS

DOMÈNICA

A la jaia o la berjaia la van batejar com a Domènica Soplón.

ENCENSER

Encara que no podem obviar l'**encens** com a origen d'aquest renom, hi ha **Incensers** o **Insensés** per diferents comarques de Catalunya. Possibilitat remota.

ENCOLAT, -ADA

ESCABETXE

ESCARCELLER

ESCATRÓ

ESCOLÀ

ESPANTABOGES

ESPARTERO, -A

ESPELLARRUCS

ESPERANÇO, -A

Del nom propi femení Esperança.

EUFRESINA

Forma diminutiva d'Eufràsia.

EUSEBIETA

Els familiars situen la darrera portadora —Eusèbia Isac— cap a l'any 1800.

FAIET, -ETA

Fayet i Fayed són dos cognoms que apareixen nombrosíssimes vegades al llarg del segle XIX. Com a cognom se n'ha perdut fins la memòria.

FAIÓ, -ONA

FALCETO, -A

L'any 1859, Josefa Falceto, Andrés Español Falceto, Melitona Español Falceto...i d'altres es constaten a l'Arxiu Municipal.

FALUGA

FANGÓS, -OSA

FANYIGO

Amb moltes possibilitats, de Fanyiguet < Francisquet.

FARI FAUSTO

Un *frari* anomenat Fausto va donar nom a la casa.

FARROQUILLO, -A

FATXENDERO, -A

FAURETO, -A

El llinatge dels Faures és ben viu.

FAVONERO, -A

FÈLIX

Fèlix Montull Mesalles transmeté el nom als seus descendents.

FIDEVERO, -A

FIGALL, -A

FIGO, -A

FIGUERETA

En segles anteriors, Figuera fou un llinatge gran de la vila.

FISCAL, FISCALA

FLOR DE LIS

Cognom abundantíssim a Bujaraldòs, avui dia, apareix també a Fraga el segle XIX.

FLORES

Probablement de Flora, nom de dona.

FLORO, -A

Masculinització de Flora, nom de dona.

FOÏNA

FORADADA

Llinatge avui desaparegut però casa gran antigament.

FRANXET / FRANXETA

Formes abreviades i vulgars de Francisco, que es donen per les comarques pirinenques.

FRANXONO / FRANXONA

Del nom Franxo < Francisco.

FRARO, -A

FRASCO / FRASQUET

Abreviacions vulgars o familiars de Francisco.

FUMERRA

GAITERO

GALINA

L'últim Galí el constatem l'any 1889 —Elvira Sala Galí—. A Candanos, vileta veïna, abunda el llinatge Galino.

GALLEGO, -A

GALLÓ, -ONA

Es tractaria del cognom Galló, estès per moltes zones de Catalunya... però no constatat als Arxius Municipals.

GARRUT, -UDA

GASPARO, -A

Del nom propi, Gaspar.

GAT / GATA

GENARRO / GENARRA

Del nom propi Genaro.

GENDRET

GINERO / GINERA

El cognom Chiné / Giner abunda a Fraga.

GOLLARDA

Del cognom Gollart (Guallart), ben viu al poble.

GRAVO, -A

Del cognom Grau, existent al poble.

GRANJOLÍ, -INA

GUARDICIONER

GUEL /GUELA

Del nom propi castellà Miguel.

GUIRALDA

El jaio dels portadors es deia Jaume Guiral

GUISSERO, -A

HOMBRE

JAUMETÓ

Forma diminutiva de Jaume.

JAUMON, -ONA

Forma diminutiva de Jaume

JEP/JEPA

Forma contracta de Josep.

JIMENIS

Nom de família derivat del cognom castellà Jiménez, inexistent a la vila.

JOAQUINO

Del nom castellà Joaquín.

JOC

JORNO

Forma regressiva del cognom Jornet portat pel berjaio dels actuals portadors.

JORRO

Jaume Jorro va ser l'últim cap d'aquesta casa gran de la vila.

JOVERO, -ERA

Del cognom Jover.

JOVO, -A

Maria Jou i Quitèria Guimerà Jou apareix com veïns de Fraga l'any 1859.

JUAN ANTONIO

Procedeix, segons fonts familiars del berjaio de son jaió. Alguns descendents encara el porten com nom.

JUANQUET

Casa gran, ja desapareguda, el nom de la qual pot procedir de Joaquín, per metàtesi, o del cognom Juaniquet, existent a la província de Lleida

JUDEU, -EVA

LATINO

LEANDRO, -A

Un avantpassat el portava de nom.

LETXERO, -A

LERÍN

Antic nom de casa ja desaparegut, l'origen del qual rau en el cognom Lerín, abundant a Saragossa capital.

LERO / LERA

Reducció familiar per Valero.

LIFONSO, -A

Reducció familiar per Ildefonso.

LILO, -A

Es deriva de Camilo que, perduda la síl·laba inicial, ha assimilat la m a la l.

LISSA

Reducció familiar d'Elisa.

LOLO / LOLA / OLO / OLET

Forma reduïda i assimilada de Manolo. La confusió entre l- inicial i l'article l' ha donat origen a la forma Olo.

LUJO, -A

LÚPIA

LLANÇA

LLANERO, -A

LLANGOST

Front a l'explicació oferida per la família, l'origen s'ha d'anar a buscar al cognom Llangostera, existent a la vila el segle passat i confós amb un «cau de llangostos».

LLARG

LLÚCIA

Del nom propi de dona Llúcia.

LLUNAT, -ADA

MACÀRIO, -A

Es deriva del nom personal que un avantpassat portà, segons la família portadora.

MACUCO / MACUCA

Reducció del nom de dona Immaculada > Macu > Macuca.

MADAMO / MADAMA

MAGRO, -A

MAJORO, -A

Nom de família derivat del cognom, ben viu, Mayora.

MALALCUL

MANANO / MANANA

Reducció del nom propi Mariano.

MANÇANETA

MANÇANO

MANDUCA

MANDÚRIA

MANOLITA DEL PERE

La jaia es deia Manolita Asensio i el jaio Pere Galicia.

MANOT / MANOTA

MANQUETO, -A

MANTECA

MANTONA

Reducció familiar del nom femení Mantona.

MANXA

L'origen rau en la família formada per Mariana Mancho i els fills Joaquín, Ramón i Salvador Sorolla Mancho (1848).

MANYAU / MANYAVO

Del cognom Mañau, portat per Agustina Mañau, l'any 1834.

MANYO, -A

MANZEL / MANZELA

L'Arxiu Municipal constata l'existència del veí Joaquín Manzel, l'any 1850.

MAPLENA

Front a l'opinió familiar, no creïble, la possibilitat, remota, d'un nom de dona no constatat a l'Arxiu: Maria Plena.

MARÇALA

L'any 1850, el veí Josep Marzal apareix per l'Arxiu. La referència a l'ordi marçal de la família no és creïble.

MARCO

Procedeix del jaio, Marco Calucho Santamaría.

MARCOCANYA

El jaio dels actual portadors es deia Marco.

MARGUEL

Manuel Jover Marguel seria l'últim testimoni d'aquest llinatge (1842).

MARIETA

Una avantpassada el portava de nom.

MARIETA DE LES GRACIOSES

Una avantpassada el portava de nom i els seus descendents tenien l'ofici de venedors de «gasoses», vulgarment «gracioses».

MARIONA

Forma diminutiva de Marieta portada per una avantpassada que no pot precisar la família.

MAROTO, -A

MARTA

A alguna avantpassada la van batejar així.

MARQUET

Pot derivar-se del nom Marco, però l'any 1859 es constata l'existència del cognom Marquet.

MARTINET

Algun avantpassat duia Martí de nom o de cognom, els dos existeixen a la vila.

MARXANTA

MASCRO, -A

MASSES

Evidentment es tracta de la catalanització del cognom Mazas, viu al municipi.

MASET

Forma reduïda de Tomaset.

MATALASSERA

MATONYO, -A

De Marc Antonio, segons la família, i de Maria Antònia, segons el meu parer.

MATXETS

MATXO

L'any 1830 estan testimoniades a Fraga les veïnes Joaquina Maches i la seua filla.

MAURÍCIO, -A

L'origen d'aquest nom de família rau en Maurícia Mir Mateu, origen de la lliga.

MELINGUERO, -A

L'any 1834 apareixen com a membres de la mateixa família Ramón Melingué i els seus fills Ramón Melinguer, Eusebia Melinguer... i al tercer fill li han posat Berenguer (sic).

MELO

Del cognom Melet, antigament existent a la ciutat i avui encara ben viu a Saidí.

MELONERO, -A

MELSA

MEMÒRIA

MENAIXO, -A

MENENO, -A

Del cognom Menén, variant de Manent.

MERDÓS, -A